

Beperkte rol advocatuur bij voorkome

Bart Stapert

universitair docent Willem Pompe Instituut Utrecht*

Geen enkel strafrechtstelsel werkt zonder fouten. Overal ter wereld worden verdachten soms schuldig bevonden terwijl later blijkt dat ze niets met het misdrijf te maken hadden. Het gebeurt in inquisitoire systemen, waarin de (in ieder geval in theorie) magistratelijke openbaar aanklager een centrale rol speelt in het (voor)onderzoek en het samenstellen van het dossier. Het gebeurt ook in adversaire systemen, waar de prosecutor en de advocaat als gelijke partijen tegenover elkaar staan en beiden verantwoordelijk zijn voor hun eigen versie van de feiten. Mensen zijn feilbaar en systemen die door mensen worden aangestuurd dus ook. Ook professionals zijn vatbaar voor tunnelvisie, laten zich beïnvloeden door vooroordelen en hebben soms onvoldoende of zelfs de verkeerde informatie voor handen.

Hoewel de zwakke punten van inquisitoire en adversaire systemen deels verschillen zijn er ook veel overeenkomsten, met name in de rol van de politie en de aanklager. In het voorkomen en bestrijden van rechterlijke dwalingen is echter een cruciale rol weggelegd voor de advocatuur. Naast structurele veranderingen in hun bevoegdheden moeten advocaten ook zichzelf beter equiperen om die rol te vervullen.

INNOCENCE PROJECTS

In de Verenigde Staten, qua strafrecht soms wel het meest adversaire land ter wereld genoemd, zijn sinds 1976 in ieder geval 115 mensen vrijgelaten uit de dodencellen nadat in hoger beroep of bij de herzieningsprocedure duidelijk werd dat zij onschuldig waren. En dat zijn alleen nog maar de terdoodveroordeelden, die (ironisch genoeg) de meeste aandacht krijgen. Het is absoluut onduidelijk hoeveel anderen, bijvoorbeeld levenslang gestraften, valide claims van onschuld naar voren zouden kunnen brengen als zij daartoe de (juridische) mogelijkheid hadden. Mede om die reden is al maanden een federaal wetsvoorstel aanhangig om veroordeelden in bepaalde gevallen zelfs nadat de zaak volledig is afgesloten toegang te geven tot het fysieke bewijsmateriaal voor aanvullende (DNA) testen. Daarnaast zijn in diverse staten zogenaamde innocence projects opgericht, particuliere organisaties die zich over gevallen van mogelijk onschuldig veroor-

Bart Stapert keek over de grens en concludeert dat fouten in het strafrecht alleen kunnen worden voorkomen met meer bevoegdheden voor de advocaat én een actievere opstelling van de raadsman. Kritischer beoordelen van deskundigen, scherper ondervragen van getuigen en zelf buiten de rechtszaal achter feiten aangaan.

deelden buigen en proberen die zaken door aanvullend onderzoek open te breken.

CRIMINAL CASE REVIEW COMMISSION

In het Verenigd Koninkrijk ontstond al eerder grote commotie over het fenomeen miscarriage of justice. Begin jaren negentig werd een serie veroordelingen die vrijwel alle te maken hadden met bomaanslagen van de IRA in twijfel getrokken. De Guildford Four, Birmingham Six en Maguire Seven werden publiekelijk bekend als symbool voor niet-terechte veroordelingen en het falen van het strafrechtstelsel. Er werd een Royal Commission ingesteld om fundamenteel te onderzoeken welke problemen ten grondslag lagen aan deze reeks missers. Een van de uitvloeisels van het werk van deze groep was de instelling van een onafhankelijke onderzoekscommissie, de Criminal Case Review Commission (CCRC), waar klaarblijkelijk onschuldig veroordeelden hun zaak aanhangig kunnen maken. De CCRC kan de zaak vervolgens doorverwijzen naar de rechtbank.

In Nederland is nu met de Nienke-zaak de discussie ook volledig losgebarsten. Nadat door zaken zoals de 'Twee van Putten' wellicht de bodem was gelegd heeft het rapport van de Commissie-Posthumus en de zogenaamde 'zelfreflectie' door een aantal betrokken rechters geleid tot voldoende politieke druk om ook hier over te gaan tot de instelling van een onderzoekscommissie voor mogelijke onschuldszaken.

RODE LIJNEN

De achtergronden van de wrongful convictions in de VS, het VK en Nederland zijn behoorlijk divers. Toch is er in algemene zin wel een aantal rode lijnen te ontwaren die te maken hebben met de verschillende actoren in de strafrechtsketen. In de eerste plaats speelt vrijwel altijd het optreden van de politie een cruciale rol, met name in het toepassen van verhoormethoden. Juist in gevallen waar een misdrijf een grote angst onder het publiek heeft veroorzaakt (de IRA-aanslagen, maar ook de moord op een kind zoals bij de zaak-Nienke) is de publieke druk groot om tot een aanhouding te komen. Als de zaak

n dwalingen is juridische misser

Foto: Aric Kievit/HH

Kees B. net uit de gevangenis bijgestaan door advocaat Gerard Spong (december 2004)

dan qua bewijs niet geheel rond is, neemt de kans toe dat een verhoor uit de hand loopt. Met als resultaat vaak onbetrouwbare bekentissen, die vrijwel meteen of later worden herroepen en die niet consistent zijn met ander bewijsmateriaal.

Een tweede algemene rode draad is de opstelling van de aanklager. In vrijwel alle Amerikaanse, een groot aantal van de Britse zaken en ook in de Nienke-zaak hield de aanklager een deel van het ontlastende bewijsmateriaal achter voor de verdediging en voor de rechter en/of jury. Pas veel later kwam deze informatie (vaak slechts in brokjes) naar buiten en werden de zaken om die reden opengebroken.

De derde grote lijn is de manier waarop met deskundigen wordt omgegaan. Te vaak worden deskundigen op hun woord geloofd en wordt er te weinig aandacht besteed aan zorgvuldige kruisverhoren en een objectieve beoordeling van hun bevindingen en conclusies.

BESTAANDE REGELS OVERTREDEN

Ook in de gezochte oplossingen in de drie genoemde landen zitten overeenkomsten. Zo worden onder meer genoemd een beter toezicht op politieverhoren door video-opnames, strakkere regulering van de openbaarmaking van het dossier, betere besluitvorming door de rechters, en een vangnet achteraf door de instelling van een onafhankelijke commissie. Structurele oplossingen die op zichzelf allemaal zijn toe te juichen. Tegelijkertijd zullen ze slechts ten dele leiden tot het voorkomen van miscarriages. Er wordt immers vrijwel volledig vertrouwd op het reinigend en controlerend vermogen van de mensen met bevoegdheden binnen het systeem. Maar de oorzaak van veel fouten ligt nu juist in het feit dat deze mensen hun bevoegdheid overtreden. Zij volgden niet de bestaande regels, die in de meeste gevallen al lang bestonden.

MEER BEVOEGDHEDEN VOOR ACTIEVERE ADVOCAAT

De enige manier waarop fouten in het strafrecht werkelijk kunnen worden voorkomen is door een grotere rol van de advocatuur. Daarvoor zijn in eerste instantie meer juridische mogelijkheden en bevoegdheden voor advocaten nodig, dat heeft Taekema in de Nienke-zaak duidelijk gemaakt. De aanwezigheid van een advocaat bij het (eerste) politieverhoor is daarvan slechts één voorbeeld. Het is duidelijk dat de structurele positie van de advocaat in het strafproces moet worden versterkt, zeker in een verhard klimaat waar zwaardere straffen worden uitgedeeld en waar politiek gevoeliger zaken steeds vaker zullen voorkomen.

Tegelijkertijd zullen advocaten ook zelf nog meer alert en pro-actief moeten zijn. Om een paar voorbeelden te noemen: het beoordelen van rapporten en het verhoor van deskundigen vereist vaak specifieke kennis van een vakgebied. Die moeten advocaten zich meer eigen maken. Scherp en effectief ondervragen van getuigen in de rechtszaal is zeker een kunst, maar in wezen ook gewoon een techniek die valt aan te leren. Hoewel nog enigszins omstreden binnen het Nederlandse systeem moeten advocaten wellicht ook vaker buiten de rechtszaal zelf onderzoek verrichten, zelf achter de feiten aangaan.

Grotere bevoegdheden en een actievere rol voor de advocatuur vormen zeker geen garantie om dwalingen in de toekomst te voorkomen. Maar louter vertrouwen op het zelfreinigend vermogen van het systeem zonder de advocatuur er bij te betrekken is een juridische misser op zich.

* Dr. Bart Stapert is sinds jaren actief en nog steeds ingeschreven als (straf)advocaat in de Amerikaanse staat Louisiana.